

MASAL BİLMECE İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA TÜRK MASALLARINDA BİLMECE UNSURLARI

Dilek TÜRKYILMAZ

Özet

Bu makalede Türk sözlü kültür geleneğinin en sevilen ve en yaygın iki türü olan masal ve bilmece ilişkisi sorgulanacaktır. Geleneğin kendi dinamizminden kaynaklanan değişim ve gelişim sebebiyle, sadece bu iki tür arasında değil, sözlü gelenekte yaşayan diğer kültür unsurları arasında da bir geçişlilik söz konusudur. Bu bağlamda masal ve bilmece arasındaki geçişliliğin hangi noktalarda, ne şekilde meydana geldiği örneklendirilerek izah edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Masal, bilmece, bilmececi masallar, sözlü kültür geleneği, geçişlilik.

Tale Riddle Components in Context of Turkish Tale Riddle

Abstract

In this article, tales and riddles, that are the most popular and most common two genres of Turkish oral culture tradition, will be questioned. Because of change and development that stems from traditions' own dynamisms, there is not only penetration (interaction) between these two genres but also there is penetration among other cultural elements that are present in the oral tradition. Within this context, the points and manners of penetration among tales and riddles will be explained by analyzing samples.

Key words: Tale, riddle, enigmatic tales, oral culture tradition, interaction.

Bu çalışmanın konusunu Türk sözlü kültür geleneğinin en sevilen ve en yaygın iki türü olan masal ve bilmece ilişkilerinin sorgulanması oluşturmaktadır. Geleneğin kendi dinimizden kaynaklanan değişim ve gelişim sebebiyle, sadece bu iki tür arasında değil, sözlü gelenekte yaşayan diğer pek çok kültür unsuru arasında da bir geçişlilik söz konusu olduğu bilinmekle birlikte, bilmece-masal ilişkilerine, Türk halk bilimi çalışmaları içinde müstakil bir konu olarak yer verilmemiştir. Bu bağlamda masal ve bilmece arasındaki geçişliliğin ve farklı türlerin birlikteliğinin hangi noktalarda, ne şekilde meydana geldiğini örnekleyerek ortaya koymak incelememizin amacıdır.

Nesir anlatılarının en yaygın türlerinden biri olan masallar, araştırmacılar tarafından değişik şekillerde tanımlanmıştır. (Elçin 1993: 368-369) masalları *bilinmeyen bir yerde bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin macerası, hikâyesi*, şeklinde tarif ettikten sonra, zaman içerisinde sözlü kültür geleneğine bağlı olarak kolektif karakter taşıyan “hayalî-gerçek”, “soyut-somut”, “maddi-manevi” birtakım konu, macera, olay, problem motif ve unsurları nesir diliyle vakit geçirmek, insanları eğlendirmek, eğlendirirken terbiye etmek düşüncesinden hareketle özel bir üslupla, genellikle de kadınlar tarafından anlatılır, diyerek tanımını genişletmektedir.

Sözlü kültür toplumlarının düşünce dünyasını açıklayan ve bu toplumlara soru üretmeyi ve cevap bulmayı öğreten yapılar olarak karşımıza çıkan bilmece ise, yine Şükrü Elçin tarafından *tabiat unsurlarıyla bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nevinden mücerret dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir* (Elçin 1989: 1) biçiminde tanımlanır. Kültürel belleğin oluşmasında ve bu suretle geleceğin kurgulanmasında ve yönetilmesinde temel oluşturacak olan bilmece son derece önemli işlevlere sahiptir. Ayrıca çocuk dünyasının şifreleri de yine bilmece yapısı içinde saklıdır. Çocuklar düşünmeyi ve bir soruyu çözmeyi bilmece yoluyla kavrarlar. Meseleye bu açıdan bakıldığında, sözlü kültürün bu iki kadim türünün, hem masallar hem de bilmece türlerinin davranış kurallarını öğretme ve çocukların olduğu kadar yetişkinlerin de çevrelerini kavramsallaştırmasına yardımcı olma gibi işlevleri vardır. Eğitsel, kültürel ve mizahî yönleriyle de son derece etkilidir.

En eski ve kültürel yönden en yaygın olan sözlü kültür ürünlerinden biri olan bilmece ilk başta bir oyun türü sanılır. Bu çok da yanlış bir bakış açısı değildir. Çünkü bilmeceli oyun türleri de vardır, daha doğrusu bilmece oyunları çok sık başvurulan söz oyunlarından. Burdur’da

oynanan “Asal Sorma Oyunu”, Kayseri’de oynanan “Bilmeli Matal” oyunu gibi oyunlar bu tür söz oyunlarından (And 2002: 133) Anadolu’da oyuncuların “Nesi var?” diye sorarak tarif edilen maddeyi tanımaya çalıştıkları, tahmin etmeye dayalı oyunlar da (Özdemir 2006: 252) bir tür bilmeceli oyundur aslında. Bu tür oyunlara yalnızca Anadolu sahasında rastlanmaz. Azerbaycan’da oynanan bir oyun da kuş bilmecesine dayalı bir oyun türüdür (Ahundov 1968: 238). Ancak geleneksel halk bilmecesini bu oyunlardan ayırt eden, soru bölümünün bir söz kalıbıyla ifade edilmesi, cevabının da toplum tarafından önceden kabul görmüş belli bir şey olmasıdır. Bilmeceli oyunlarda ise gerek soru sorarken gerekse cevaplandırırken daha serbest bir üslubun etkili olduğu söylenebilir. (Boratav 1992: 109) *herhangi bir sanat yaratması için duyulan bir tür saygı, bilmeceleri rastgele yozlaştırılmaktan korur, biçimindeki ifadesi de, bilmecelyi bir oyun olmaktan çok bir halk edebiyatı türü olmaya yaklaştıır.*

Bilmecesi şekil olarak hem manzum hem de mensur örnekleri olan bir tür olduğu için diğer sözlü edebiyat ve temaşa türlerinin arasında kendine kolaylıkla yer bulabilen bir türdür (Türkyılmaz 2007:109-151). Bilmecesi söyleyiciler diğer sözlü edebiyat türlerini, yeni bilmecesi yaratmada sık sık kullanmışlardır. Bu durum bilmecelerde yeni biçimsel yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Başgöz-Tietze 1999: 20).

Masalla bilmecesi arasındaki ilk ilişki bilmecenin bazı yerlerde *mesel* şeklinde isimlendirilmesiyle kurulabilir. Bazı Türk lehçelerinde ve Anadolu’nun çeşitli yerlerinde bilmecelye *mesel*, *mesel satma*, *küçük mesel* dendiği bilinmektedir¹. Bunun ötesinde masallar ile bilmeceler arasında organik bir ilişkiden söz etmek mümkün değildir. Masal metinleri içinde doğrudan bir bilmecesi metniyle karşılaşmayız. Ancak bazı masallarda bilmecelye benzeyen ifadelere rastlarız. Bu tür masallar, masal kahramanının bilmecelyi (soruyu) çözdüğü takdirde vaat edilen ödülü almasıyla sonuçlanan masallardır. Vaat edilen bu ödülleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

- a. Ölümden kurtulur.
- b. Sevgisine kavuşur.
- c. Büyük mevkiiler elde eder (padişahlık, beylik vb.).
- ç. Padişahın kızıyla evlenme hakkı kazanır.
- d. Zengin olur (Şimşek 2003: 240).

Masal kahramanının, sorulan bilmecenin cevabını bularak ölümden kurtulmasına benzer bir durum Kuzey Avrupa ve bazı Afrika geleneklerinde anlatılan masallarda mevcuttur. Ancak burada kahraman, canını (boynunu) cellada cevabını bilemeyeceği bir bilmecesi sorarak, aklıyla kurtarır. Normal

¹ Bilmecesi teriminin Türk dünyası ve Anadolu’daki çeşitli karşılıkları için bk., Türkyılmaz, 2007: 24-25

bilmecedan farklı olan, cevaplayanın yanıtı bilememesi durumunda soranın boynunun kesilmekten kurtulduğu bu bilmecelere “boyun bilmecesi” (neck riddle) denmektedir. Soru yapısı kullanmasına ve cevaplayanlara rivayet edilmesine rağmen, iki özellik bu tip soruları hakiki bilmecedan ayırmaktadır. Cevap vermek için gerekli olan bilgi, bilmece soranın kendi bilgisidir, bilmece soranın yaşadığı ya da karşılaştığı bazı tecrübelerle dayalı olmak zorundadır. Dahası cellatların çözemeyeceği asıl bilmecelerin diyalog özelliklerini bozan bir bilmece yaratma amacıyla, bilmececinin ölümden kaçışını anlatan bir bölüm olarak masalın içine yerleştirilmiştir. Çoğu durumda bunların bilmece olarak söylenmesi düşünülmemiş, hikâyelerdeki tali unsurlar olarak tasarlanmıştır ve ayrı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bütün boyun bilmeceleri bilmece soranları kurtarmayla sonuçlanmaz. Örneğin Güney Avrupa geleneğinde “boyun türü” konusu yaygın olarak imkânsız denemelerdeki gibi dramatik durumlarda kullanılır (Gren 1992: 136; Abrahams-Dundes, 1972: 133).

Bilmeceye benzer ifadelerin yer aldığı masalların ilk örneklerine, Beydeba tarafından MÖ I. yüzyılda kaleme alındığı tahmin edilen ve fabl türünün ilk ve en önemli örneği sayılan Kelile ve Dimne’de rastlanmaktadır. 1960 yılında Bakü’de yayımlanan bir Kelile ve Dimne tercümesinde “Tacir Ehvalatı” adıyla, 1944 yılında ülkemizde çevrilen tercümesinde “Kudurmuş Fil ve Adam Hikâyesi” adıyla geçen hikâyeyi içinde sembolik ifadelerin, mitolojik unsurların yer aldığı ilk örnek olması bakımından burada vermeyi uygun buluyoruz.

....”Kudurmuş bir fil ile karşılaşan bir adam kurtulmak için kendini bir kuyuya sarkıtmuş ve kuyunun başına gerilen iki dala tutunmuştu. Bir de bakmış iki kuyunun içine sarkan ayaklarına bir şeyler dokunmakta. Dikkat etmiş ve dört yılanın deliklerinden başlarını uzattıklarını görmüş. Biraz daha bakmış, kuyunun dibinde bir ejderhanın ağzını açıp düşmesini beklediğini görmüş. Bu sefer gözlerini yukarıya kaldırmış, tutunduğu iki dalı, biri beyaz, diğeri siyah iki farenin mütemediyen kemirdiğini görmüş. Bütün bunları gördükten sonra, yakınında bal dolu bir petek görmüş. Balı tadarak onun tatlılığıyla her şeyi unutmuş ve kurtuluş çaresini düşünmekten geri kalmış. Artık ayaklarının ucunda dört yılan bulunduğunu, bunların kendini sokmak için fırsat beklediklerini, iki farenin dalları mütemediyen kemirdiklerini ve dallar kırılır kırılmaz ejderhanın ağzına düşeceğini aklından çıkarmış ve yalnız o balın tadıyla meşgul olmuş. Bunun neticesi olarak nihayet ejderhanın ağzına düşerek helake uğramış.

Bu kuyu türlü türlü afetlerle şerlerle korkular ve hastalıklarla dolu olan dünyadır. Dört yılan insanın bedenindeki ahlât-ı erbaadır. Birisi azdı mı insanı yılan gibi sokar ve öldürücü zehirden farksız olur. Beyaz siyah fareler, insanın ömrünü imha için uğraşan gece ve gündüzdür. Kuyunun dibindeki ejderha, her insanın mukadder olan akıbetidir. Bal, insanın bu dünyada görmekle, tatmakla, işitmekle, koklamakla, dokunmakla karşılaştığı o halavettir ki ona kapılarak akıbetini unuttur ve ahretini düşünmez olur” (Beydeba 1944: 63).

Ülkemizde bilmecemsi masallara ilk dikkat çeken Nasıh Güngör ve İhsan Ozanoğlu olmuştur. “Kastamonu Bilmeceleri” adlı kitapta bilmeceleri sınıflandırırken bilmeceli masalları ayrı bir başlık altında toplamış ve bir manzum örnek vermişlerdir. Padişahın evlenme çağına gelmiş olan güzel kıızı hiçbir görücüye beğenmez ve yazlıklarının ilerisindeki subaşında bulunan serviyi kim üç vuruşla yıkabilirse onunla evleneceğini söyler. Deneyip yıkamayanların boynu vurulur, yıkabilen Kel Ağa (Keloğlan) sınavı geçer ve kızla birbirlerine manzum bilmeceler sorarlar (Güngör-Ozanoğlu 1939: 151-157).

Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav’ın beraber hazırladıkları Typen Türkischer Volksmärchen’de bilmeceli masallar, *Değiştirilmiş Başlar; Marangoz, Terzi, İmam; İyi Olan Kız* adlarıyla ve numaralandırılarak verilmiştir (Alptekin 2006: 338). Motif Index of Folk Literature’da ise çeşitli şiirler ve mitlerde yer alan bilmeceler, bilmeceye benzer ifadeler, sayı bilmeceleri, değer bilmeceleri vb. ele alınmıştır (Thompson 1966: 423-449). Bu katalogta bilmecemsi masallar ise H.620’de *Çözülmemiş Problemler: Masalların Bilmecemsi Sonları* olarak yer almaktadır.

Türk dünyasında karşımıza çıkan ve bilmecesi-soru özelliği gösteren bazı masal tipleri şu şekilde sıralanabilir. Birinci sırada Eberhard- Boratav Katalogu 290 numarada, Motif İndeks’te H.621’de kayıtlı olan *Marangoz, Terzi, İmam* adlı masal karşımıza çıkmaktadır ve Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar olan bütün Türk coğrafyasındaki yaygınlığı dikkat çekmektedir (Alptekin 2006: 338-341). Bu tip masalarda üç arkadaş (kardeş), bir kadın heykeli yaparlar. Heykelde herkesin emeği olduğu için kızın kime ait olduğuna karar verilemez ve sonunda kızın kime ait olduğu tartışılır ve sonuca bağlanır. Thompson Katalogunda; H.620 *Çözülmemiş Problemler: Masalların Bilmecemsi S”onları* başlığı altında sınıflandırılan H.621 *Becerikli arkadaşlar kadın heykeli yapar; o kime aittir*, tipine girmektedir. Bu alt başlık şu şekilde izah edilmektedir: *Ağaç oyan bir bebek yapar, terzi onu giydirir, bahçıvan ona konuşma yeteneği verir (ya da bunun gibi bir yetenek), babası, annesi, kocası kimdir sorularına cevap verilir* (Thompson 1966:436).

Türk masallarında karşılaşılan bilmececi masal örneklerinden ikincisi Thompson kataloğunda H.621.2 *Kız yetenekli arkadaşları tarafından kurtarılır o kime aittir* (Thompson 1966:436) sınıfına girmektedir. Ölmek üzere olan kızın halı (kilim), ayna ve elmanın yardımıyla kurtarılması ve bu kızın kime ait olduğuyula ilgili bilmececi masallar Doğu Türkistan'dan Balkanlara kadar olan sahada yaygın örneklerdendir (Alptekin 2006:343; Şimşek 2003:242).

Bilmececi masalların diğer bir örneği (Sakaoğlu 2002: 499-501) "Padişahın Konuşmayan Kızı" adlı masaldır. Burada çözümlenmesi gereken, biraz daha zordur. Gövdelerle başlar farklı olduğu için kızın kime ait olduğu bilinemez. Kız bu esnada "Gövde kimde ise kız onundur. Kalp nerede ise vücut oradadır, başka da hiçbir şey yoktur" diyerek çözümü anlatır (Alptekin 2006:346). Bu masal Eberhard-Boratav Kataloğunda 289 numaralı *Değiştirilmiş Başlar* masal tipine girmektedir.

Dördüncü tip bilmececi masal ise *biri iki yapmaya, çirkini güzel yapmaya gitme* ile ilgilidir. Türk dünyasında son derece yaygın olan bu tip "Kim Güçlüdür" adlı bir Azeri masalında şu şekilde geçmektedir:

Gızım atan hardadı bes?

Gız dedi:

Dostu düşmen elemeye gedib

Bes anan hanı?

Biri iki elemeye gedib

Sen özün neynirsen gızım?

İkini bir eylirem...

.... *Dedin: "Atan hardadı?" dedim "Dostu düşmen elemeye gedip". Ye'ni geçen hırmanda bir dostuna borc vermişdi. İndi gerydi, isteyecek düşmen olacag. Soruşdun: "Anan hardadı?" Dedim: "Biri iki elemeye gedib". Bil ve agah ol! Anam benim mamçadı. Gonşuda hamile kadın var. Gedib uşağı tutacag, bir iki olacag. Soruşurdun: "Bes özün neynirsen?" Gördüyün kimi çorab yamayıram. İki çorabı kesip birini düzeldirem. Vesselam.* (Caferzade 1990: 118-119).

Beşinci sırada ise Anadolu masalları arasında çok bilinen *deve, yükü ve gözü* ile ilgili masal bulunmaktadır (Alptekin 2006: 349-350). Bu tip masallarda da bilmeceye benzer ifadeler yer almaktadır. Bize göre masallardaki bilmeceye benzer ifadelerle ilgili söylenmesi gereken şudur: Masallarda kahramanı, bildiği takdirde vaat edilen ödüle, sonuca kavuşturan sorular kelama ait şeyler değildir. Kahramanın çıkış yolu bulması için sorulmuş olan bu sorular, masalların içinde tali unsurlar olarak göze çarpmaktadır.

Masal kahramanının bilmecesi (soruyu) çözdüğü takdirde vaat edilen ödülü almasıyla sonuçlanan masallardaki bilmecesi veya soru ifadelerini bir kenara bırakacak olursak, masalla bilmecesi arasındaki ilişkiyi üç yönlü düşünmek gerekmektedir:

- (1) Bazen bir masal formeli bilmecesi hâline gelebilir. Cevabı rüya olan bu bilmecesi aslında bir masal tekerlemesidir:

Az gitti uz gitti

Dere tepe düz gitti

Altı ay bir güz gitti

Uyanınca hep bitti (Başgöz-Tietze 1999: 192)

(2) Masallarla bilmeceleri birbirine yaklaştıran diğer bir durum ise masallarda geçen manzum ya da mensur soruların, bilmecesi metni olarak da tespit edilebilmesidir. Nasih Güngör ve İhsan Ozanoğlu'nun Kastamonu Masallarında (Güngör-Ozanoğlu 1939: 155-157) yer verdiği Kel Ağa (Keloğlan) ile padişahın kızı arasında geçen şu manzum soru neredeyse bütün Türk dünyasında yaygın olan Kuyu/ Kuyunun içinde suyu/ Suyunun içinde yılan/ Yılanın ağzında mercan (Başgöz-Tietze 1999: 568.26) şeklindeki lamba bilmecesidir²:

Kız:

Evimizin önü kuyu

Sen onu bil kel ketez

Kuyunun içinde yılan

Sene onu bil kel ketez

Yılanın ağzında mercan

Sen onu bil kel ketez

Aman aman kel ketez

Varmam seni keserim

Kel Ağa:

Evimizin önü kuyu

Lamba değil mi hanım?

Kuyunun içinde yılan

Fitul değil mi hanım?

Yılan ağzında mercan

Işık değil mi hanım?

Aman aman a hanım

Aldım seni sararım

(3) Bazen de masal içinde geçen mensur bir sorunun, bilmecesi metni olarak karşımıza çıktığı olur. Yılan Kız adlı bir Dobruca masalında (Ekrem-Hilmiye 1985:224-228) padişahın “Eğer bilmezsen kellen gidecek.” diyerek sorduğu “Bir ana uşakları doğurur, sonra onları dağıtır, sonra da yutar.” sorusu cevabı masalda da deniz olan, *Bir ana vardır yavrusunu yutar* bilmecesidir (Başgöz 1999: 167) Yine aynı masalda padişahın “Bir ağaç biter yerden, bunun yapraklarının bir yanı beyaz ve bir yanı da karadır.” diye sorduğu ve cevabı yıl ve günleri olan, *Benim bir ağacım var/ Ağacımın*

² Bu bilmecenin Türk lehçelerindeki karşılıkları için bk., Türkyılmaz, 2007: 648-650.

on iki dalı var/ Her dalında otuz yaprak var/ Bir tarafı siyah öbür tarafı beyaz (Başgöz1999:604) bilmeceyiyle aynıdır³.

Kanaatimizce masalla bilmece arasında en yakın ilgi bu üç durumda aranmalıdır. Masal kahramanına sorulan ve bilmediği takdirde kahramanın öldürülmesiyle sonuçlanan ve bu şekliyle bilmecelelerin erken dönemlerdeki ilk ciddi işlevlerinin izlerini barındıran, örneğin doğu ile batı arasındaki mesafe ne kadardır; gök ile yer arasındaki uzaklık ne kadardır; yalan ile doğrunun ortası nedir; iki hayvandan (deve, manda vb.) hangisi anne, hangisi yavrudur; üç adamdan hangisi zengin, hangisi orta hâlli, hangisi fakirdir gibi ve bazı kavramların (dert, kaygı, tasa vb.) açıklanmasını isteyen birtakım soruları bu üç durumdan ayrı değerlendirmek gerekir. Çünkü her soru bilmece değildir, bilmece geleneksel bir sorudur. Bu özelliği onu, hepsi soru ve karşılığının bilinmesi beklenen pek çok türden (muamma, lûgâz, bağlama, kralların, padişahların birbirlerine gönderdikleri zor sorular, hatta bir matematik sorusu vb.) farklı kılmaktadır. Bu durum yani geleneksel olması, bilmeceyi biçim, bağlam, işlev, zaman bakımlarından da geleneksel bir yapı içine sokar. Sözlü kültürün doğasından kaynaklanan devamlı bir değişim ve gelişim, hem bu kültür unsurlarını yapı, biçim, muhteva ve işlev bakımından çeşitli derecelerde değiştirir (Yıldırım 1998: 37-38) hem de bu türün verimleri arasında bir etkileşime sebep olur. İşte bu nedenle masalla bilmecele arasında karşımıza çıkan bu ilişki bilmece ile fıkra veya bilmece ile atasözü vb. arasında da karşımıza çıkabilmektedir.

Sonuç olarak bugüne kadar Türk halk bilimi alanında, özellikle de “tür merkezli” olarak ortaya çıkıp gelişen sözlü edebiyat veya halk edebiyatı alanında, yaygın temel özelliklere dayalı “ideal tür” tanımlarının yoğunluğu nedeniyle olsa gerek, birleşik türlerin araştırmacıların dikkatini çok fazla çekmediğini söyleyebiliriz. Oysa, yukarıda ele alınan bilmece-masal örneğinden hareketle, türler arasında birleşmeye ve hatta yer yer yardımlaşmaya dayalı olarak ve bir bakıma karışık veya “melez tür”ler olarak adlandırılabilir, hiç de küçümsenmeyecek miktarda “birleşik türler”in ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Halk edebiyatı çalışmalarında ideal türler kadar bu tür birleşik türlerin de dikkate alınmasının “tür-şekil” konusunda bizi daha sağlıklı sonuçlara ulaştıracağını düşünürüz.

³ Bu bilmece nin Türk lehçelerindeki karşılıkları için bk., Türkyılmaz, 2007: 297-300.

Kaynakça

- ABRAHAM, Roger & Alan Dundes, (1972). "Riddles", in *Folklor and Folklife: An Introduction*, ed. Richard M. Dorson, Chicago and London, The University of Chicago Press.
- AHUNDOV, Ehliman, (1968). *Azerbaycan Folkloru Antolojisi*, Bakü, Azerbaycan CCP İlimler Akademisi Neşriyatı.
- ALPTEKİN, Ali Berat, (2006). "Türk Masallarında Karşılaştığımız Bilmecemsi Unsurlar", *Prof.Dr. Saim Sakaoğlu'na Armağan*, (Yay.Haz.: Ali Berat Alptekin), Konya, Kömen Yayınları.
- AND, Metin, (2002). *Oyun ve Bügü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- BAŞGÖZ, İlhan ve Andreas Tietze, (1999). *Türk Halkının Bilmeceleri*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları / 2269.
- BEYDEBA, (1944). *Kelile ve Dimne* (Çev. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi.
- BORATAV, Pertev Naili, (1992). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- CAFERZADE, Azize, (1990). *Anamın Masalları* (Hz.:Halil Açıkgöz, Yaşar Akdoğan, vd.) İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- EKREM, Mehmet Ali ve Mehmet Ali Hilmiye, (1985). *Tepegöz Dobruca Masalları*, Bükreş, Kriterion Kitabevi.
- ELÇİN, Şükrü, (1989). *Türk Bilmeceleri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1031.
- ELÇİN, Şükrü, (1993). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- GREEN, Thomas, (1992). "Riddle" in *Folklore, Cultural Performances and Popular Entertainments-A Communications-Centered Handbook*, (Edited by: Richard Bauman) New York-Oxford, Oxford University Press.
- GÜNGÖR, Nasih ve İhsan Ozanoğlu, (1939). *Kastamonu Bilmeceleri*, İzmir, Kastamonu Halkevi Yayınından Sayı: 6.
- ÖZDEMİR, Nebi, (2006). *Türk Çocuk Oyunları*, I-II. Cilt, Ankara, Akçağ Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim, (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- ŞİMŞEK, Esmâ, (2003). "Bilmeceler", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı. Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi* III. Cilt, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- THOMPSON, Stith, (1966). *Motif Index of Folk-Literature*, Volume 3 (F-H), Bloomington and London, Indiana University Press.
- TÜRKYILMAZ, Dilek, (2007). *Türk Dünyasında Bilmecesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (yayımlanmamış).
- YILDIRIM, Dursun, (1998). *Türk Bitiği*, Ankara, Akçağ Yayınları.